

Lenin'in Emperyalizm Analizi

Birikim 20/28

Birikim'in ilk sayılarında emperyalizm üstüne uzun teorik yazıların çevirilerini ve bizim bunlarla ilgili yorumlarımızı yayımlamıştık. Ama bundan sonra uzun bir süre emperyalizm konusu üstüne düzenli bir yayın yapmadık. Ancak geçen sayımızda, katılmadığımızı açıkça belirttiğimiz iki yazı yayımlayarak, bugünün dünyasında emperyalizm konusunda ileri sürülen bazı yeni yorumları duyurmuş olduk. Bunları yayımlarken de, emperyalizm konusuna bundan sonra daha sık değineceğimize söz verdik.

Soruna kestirmeden girelim: bugünkü dünyada yer alan çeşitli Sosyalist kamplar arasında, emperyalizmle ilgili değişik yorumlar var. Bunlardan bazıları, Sosyalizmin iktidarda olduğu, ama hemen hemen hiçbir konuda birbirleriyle anlaşmayan ülkelerin **resmî** tezleri. Bu resmî tezler, **aynı** sorunsal alanı üstünde çeşitli karşıt tezlerin de doğmasına yol açıyor. Dolayısıyla bugün, emperyalizm konusunda birden fazla ve birbirinden değişen derecelerde farklı görüşler var.

Emperyalizm konusunda, bütün bu değişik görüşleri ileri sürenlerin gene değişen derecelerde kaynak olarak aldıkları, Lenin'in, bu adı taşıyan eseri, elimizdeki ana metin. Bu metin ortada olduğu halde, ortaya atılan tezler de bu derece farklı. Şu halde, Lenin'in **Emperyalizm'i** yazdığı günden bugüne, emperyalizm olgusunda değişiklikler olmalı — yoksa durmadan yeni teori üretmeye gerek kalmazdı. Hayatın, hayat koşullarının sürekli değiştiğini bilen bir Marksist, böyle bir değişiklik olduğunu daha baştan ilke olarak kabul eder. Olaya biraz daha yakından bakınca da, gerçekten bir değişiklik olduğunu gösteren kanıtları görmekte güçlük çekmez.

Öyleyse, şu soruyu sorabiliriz: Lenin'in eserinde ele aldığı **olgular** değiştiyse, bu durum, onun **teorik yaklaşımını** geçersizleştirmeye yeterli midir? Bir başka söyleyişle, Lenin'in **Emperyalizm**'inde gördüğümüz temel teorik yaklaşım, bugünün dünyasında ortaya çıkan olguları, yeni olguları, kucaklamıyor mu? Biz, olgular değişse de, Lenin'in **temel** yaklaşımının, yeni olguları anlamaya ve açıklamaya **yeterli** olduğu kanısındayız. Bu nedenle de, Lenin'in sözkonusu eserinde öne sürdüğü tezlere yeniden, kısaca göz atmak gerektiğine inanıyoruz.

Ama bundan önce bir soru daha soralım:

Lenin'in kitabı ortada olduğuna göre, buna göz atmak da herkesin elinde. Böyle bir iş ihmal edildiği ya da Lenin'in kitabı **yanlış anlaşıldığı** için mi ortaya çıkıyor bugünkü kargaşalık? Bu soruya olumlu cevap vermek, büyük bir iyimserlik olur. «Yanlış anlama» dediğimiz şey, belirli koşullarda geçerli olabilir, ama tarihin bu vaktinde, böyle bir safiyete yer kalmamıştır. Örneğin Lenin'in emperyalizm **tanımı** ortadayken, Sovyetler Birliği'nin «Sosyal» **Emperyalist** olduğunu söylemek, yani Lenin'in emperyalizmi tanımlarken sıraladığı **öğelerin** Sovyetler Birliği'nde **varolduğunu** söylemek, herhalde yanlış anlamadan gelen bir safiyet olamaz. Bir olgunun şöyle değil de böyle görülmesini gerektiren **başka** nedenler vardır ve bu nedenler açısından bakılınca, Lenin'in kitabında ne söylediği, pek fazla önem taşımamaktadır.

İşte bu nedenle, Lenin'in **Emperyalizm**'ine bir daha dönüp bakmayı öneriyoruz. Emperyalizm konusunda bugün söylenenler, söyleyenlerin politik hedefleriyle belirleniyor. Ama Sosyalizmin bir emperyalizm teorisi de var ve bu teori, Lenin'in kitabından kaynaklanıyor. Sorun, bu kitaba, yeni koşullara uygun **yeni bir yorum** getirmek de değil. Kitabı, kendi yazılış koşulları içinde ele almak ve nesnel bir gözle görebilmek mümkündür ve yapılması gereken bir şeydir.

LENİN'İN «EMPERYALİZM» TANIMI

Lenin bu kitabı, sürgünlük koşulları altında, oldukça acele bir biçimde yazmıştı. Çok derinlemesine araştırmaya girecek durumda değildi. Kitabın büyük kısmının, aralarında Hobson veya Hilferding gibi, bugünkü terminolojide «liberal burjuva» diye tanımlayabileceğimiz çeşitli burjuva araştırmacıların bulgularının aktarılmasından oluştuğunu görüyoruz. Lenin bu bulguları, pek fazla değiştirmeden koyuyor kitabına. Çoğu zaman, böyle bir durum bazı şüpheler uyandırır: farkına varmadan, bir başka teorik sorunsalın etkisi altında kalınıp kalınmadığı şüphesi. Ama Lenin, bütün aldıklarını aldıktan sonra, bunları kendi düşünce sistematiğine göre sıralıyor. Bunlara dayanarak da olsa, hiçbirinde tek tek bulunmayan bir bütünlük üretiyor. Bizim için sorun, Lenin'e özgü olan bu bütünlük üzerinde durmak.

Lenin, emperyalizmi, kapitalizmin yeni bir

aşaması olarak gösterir. Kapitalizmin bu evresini, önceki rekabetçi kapitalizm evresinden titizlikle ayırır. Ayrımın ölçütü, doğal olarak, **tekelleşmedir**. Bu tekelleşmenin bir tarihi, bir de, yarattığı yeni gelişme incelenir. Sonuç olarak ortaya çıkan tanımda her iki öge de içerilmiştir. Bu ünlü tanımı bir kere daha aktaralım:

«1 — Üretimde ve sermayede görülen yoğunlaşma öyle yüksek bir gelişme derecesine ulaşmıştır ki iktisadî hayatta kesin rol oynayan tekelleri yaratmıştır.» (Lenin, **Emperyalizm**, s. 105 - 106).

Burada, tekelleşmeye yol açan etken inceleniyor. Dağınık üretim birimleriyle başlayan kapitalizm, sermaye ve üretimi yoğunlaştırmış, böylece, kapitalist sistem içinde, mülkiyetin kamulaştırılması noktasından önce mümkün olabilecek son yoğunlaşma noktası olarak «tekel» ortaya çıkmıştır. Varolan tekeller arasında birreysel birleşmeler mümkün olsa da, birden fazla tekel kalacaktır. Tekelin mülkiyete verdiği biçimden, ancak, kamu mülkiyeti biçimine geçilebilir (oysa Kautsky, bu tekellerin de zamanla tek bir dünya tröstüne dönüşeceğine inanıyordu).

2. Banka sermayesi ile sanayi sermayesinin birleşip kaynaşması ve bu malî sermaye temeli üzerinde bir malî oligarşinin yaratılması.

Bu da, tekelleşmenin tarihiyle ilgili bir açıklama. İki tür sermayenin birleşmesi, tekelleşmenin üzerinde yükseleceği zorunlu temeli oluşturuyor. Burada dikkat edilmesi gerekli bir nokta, sözü edilen oligarşinin, bugün sıkça kullanılan «oligarşi» kavramından nitelikçe çok farklı olması. Lenin, bu deyimde Aristotelés'in verdiği anlamdan çok farklı bir anlam vermiyor. Malî sermayeye tekel düzeyinde hâkim olan en yüksek tabakayı kastediyor. Yani, bir çeşit «hâkim sınıflar bileşimi biçimi» olarak bir «oligarşi» değil bu.

3. Emtea ihracından ayrı olarak sermaye ihracının istisnai bir önem kazanması.

Bu üçüncü maddenin üstünde, ileride de durmamız gerekecek. Biz de bu özelliğin, tekelci kapitalizme dayalı emperyalizmin **belirleyici** bir özelliği olduğuna inanıyoruz. **Yaygın** bir özellik olmayabilir — özellikle az gelişmiş ülkeler sözkonusu olduğunda. Ama sistemin işleyişini her zaman belirleyebilmektedir. Bu arada, Lenin'in, sermaye ihracından söz ederken, bu sermayenin **nereye** ihrac edildiği konusunda kesin bir nitelendirme yapmadığına da dikkati çekelim. (Daha doğrusu, verdiği örneklerin çoğu gelişmiş ülkelerden başka gelişmiş ülkelere ihrac edilen sermayeye ilgili). Burada böyle bir nitelendirme bulunmadığı gibi, aynı konunun işlendiği başka bölümlerde de, sermaye ihracının az gelişmiş ülkeleri sömürmekte ana yöntem olarak kullanıldığı söylenmez. Bu hatırlatmaya şu nedenlerden gerek duyuyoruz:

Bilindiği gibi bazı ortodoksların tezleri göre, emperyalist ülkeler, az gelişmiş ülkeleri sermaye ihracı ve dış yatırım yoluyla sömürmek-

teler. Bu anlayış, hem gerçekte varolan sermaye ihracını ajitatif nedenlerle abartıyor, hem de bu tür yatırımların az gelişmiş ülke yapısında, üretici güçlerin gelişme düzeyine yaptığı katkısı görmezlikten geliyor böylece, olaya tek-yanlı bir biçimde bakıyor. Öte yandan, geçen sayımızda, Warren'in yazısında gördüğümüz tipten karşı-tezler de gene aynı kaynaktan türüyor; bunlar da, bu tür yatırımların ekonomide şüphesiz bir hızlanma yarattığı olgusunu büyütürken, emperyalizmin sonuçta üretici güçleri geliştirici, olumlu bir etkisi olduğunu ileri sürüyorlar.

Öte yandan, Emmanuel gibi düşünürler de (hem geçen sayımızdaki, hem de ikinci sayımızdaki yazılarında bu yaklaşımının izleri belliydi), emperyalizmin gerçekte mübadele düzeyinde belirdiğini kanıtlamak için, **az gelişmiş ülkelere** sermaye ihracının azlığını vurguluyorlar. Bu büyük ölçüde doğru, ama Lenin'in söylediği de sermayenin topluca az gelişmiş ülkelere ihrac edildiği değil, sadece, ulusal sınırların sermaye için yetersizliği, sermayenin sürekli uluslararasılaşması eğilimi. Daha doğrusu, sermayenin kendi akış mantığı karşısında, «ulusal sınır» kavramının yetersizliği. Bu açıdan bakıldığında, Lenin'in söyledikleri bugün de sapasağlam duruyor karşımızda. Ama bu konuya yeniden döneceğiz.

4. Dünyayı aralarında paylaşan uluslararası tekelci birliklerin kurulması ve 5. En büyük kapitalist devletler arasında bütün dünyanın toprak bakımından paylaşılması tamamlanmıştır.

Bu sayılan özelliklerden ilk ikisi, kapitalist üretim tarzında, tekelleşme olayının ortaya çıkmasını sağlayan etmenler (faktörler); son üçü ise, bu olayın olgunlaşmasıyla emperyalist sistemin oluşması ve bunun yarattığı sonuçlar. Son iki madde, emperyalist sömürünün iki biçimini tesbit ediyor. Arada oldukça önemli farklar var. 4. maddede birim olarak uluslararasılaşmış **tekel** sözkonusu. Bu tekeller, çeşitli ülkelerde iş görme biçiminde paylaşıyor dünyayı. Lenin burada, şimdilerde çok sık sözü edilen «çok-uluslu» şirket olgusuna değiniyor. Son maddede ise, tekelci kapitalizmin anayurdu sayılan ülkelerin, ülke olarak, devlet güçleriyle, az gelişmiş ülkeleri zaptederek paylaşmaları sözkonusu ediliyor. Lenin'in verdiği tanımlar arasında, **yapısal** değil de **tarihi**, yani gününün **konjonktürüne** en fazla bağlı diyebileceğimiz tanımlama ögesi budur. Çünkü bugün artık emperyalizm toprak işgal etmiyor, bu nedenle de, «neo-emperyalizm» gibi deyimler bulma gereği duyuluyor. Biz de bu toprak işgali yöntemini, emperyalizmin geçici bir özelliği sayma eğilimindeyiz. Ancak bizce Lenin'in burada asıl anlatmak istediği, fiili bir askerî işgalden çok, dünyanın bütün bölgelerinin kapitalist/emperyalist ilişkilere açılmasıdır. O dönemde, bunu sağlamak için askerî işgal yöntemine başvurmak zorunluymuş ve genel eğilimin doğrultusunda da buydu. Sonuçta askerî işgaller kalksa, eski sömürgeler politik bağımsızlık kazansa da, bu bölgelerin emperyalist metropol-

Birikim 20/28

lerle ve emperyalist sömürüyle ilişkileri devam etti. Lenin'in asıl kastettiğinin bu olduğunu söylemek de, herhalde, Lenin'in eserini keyfi bir yoruma tabi tutmak anlamına gelemez. (Bu fiilli işgal konusunun ayrıntılarına da biraz ileride değineceğiz.)

Lenin'in sıraladığı bu beş madde, **Emperyalizm**'in yazılmasından bu yana, Markssistlerin bu konuyu anlamak için her zaman başvurdukları temel özellikleri kapsar. Öte yandan, kitabın, yukarıda değindiğimiz yazılış koşullarının iyi anlaşılması da önemlidir. Bilindiği gibi bu kitap da, Lenin'in yazdığı başka birçok kitap gibi, Marksizmin Marksizm-dışı bir yorumuna karşı kaleme alınmış bir polemiktir. Enternasyonal'e hâkim olan, dolayısıyla kendisine oranla, o yıllarda çok daha prestijli bir konuma sahip bulunan Kautsky, genellikle polemiklerinin baş hedefiydi. **Emperyalizm** de Kautsky'ye karşı yazılmış kitaplardan biridir.

Ama Lenin'in bütün kitaplarında olduğu gibi burada da, kitabın belirli bir polemik amacı olması onu sınırlayan, fazlasıyla aktüel, geçici koşullar için geçerli bir eser haline getiren bir etmen **değildir**. Tersine, Lenin'in o günün sapmasını tesbit edişi, yani bir görüşün yalnızca yanlış olduğunu değil, niçin, ne gibi amaçlarla özellikle yanlış kurulduğunu göstermesi, o günden bugüne bütün Sosyalizm tarihi için geçerliğini korumuştur. Şimdi, Kautsky ile polemikğin özelliğine bir göz atalım.

KAUTSKY'NİN EMPERYALİZM ANLAYIŞI

Lenin ile Kautsky arasındaki tartışmaya bugün baktığımızda, aradan geçen zamanın yer yer Kautsky'yi haklı çıkarmış olduğunu düşünebilirsiniz. Ama doğru değildir bu; Lenin, tartışmanın her noktasında haklı çıkmıştır. Tabii, Kautsky'nin teorik bozgununun en çarpıcı örneği, dünya savaşının çıkmayacağını açıklayan bir yazı yayımladıktan iki hafta kadar sonra savaşın bütün şiddetiyle patlak vermesiydi. Ama sorun, sadece bu konuda yanılmak da değildi. Çünkü Kautsky, emperyalizm üstüne bütün bir teori geliştirerek savaşla ilgili sonuca varıyordu. Şimdi, geliştirilen o teorinin her basamağının da yanlış kurulduğunu görebiliyoruz.

Lenin, Kautsky'nin emperyalizmi tanımlamasını alıyor başlangıçta.

«Kautsky'nin tanımı şöyledir:

'Emperyalizm, büyük ölçüde gelişmiş sınıf kapitalizmin ürünüdür. Onu, sanayileşmiş her kapitalist ulusun, gittikçe daha geniş **tarım** (İtaliye Kautsky'nindir) bölgelerini, bu bölgelerde hangi uluslar otursursa otursun, ilhak etmek ya da egemenliği altına almak olarak da tanımlayabiliriz.» (Lenin, a.g.e., s. 107).

Lenin, hiç beğenmiyor bu tanımı. Kautsky'nin birinci cümlesi üstüne sözü oldukça kısa: «Emperyalizmin ayırıcı özelliği sınıf sermayede

değil, ama tamamen malî sermayededir» Lenin, a.g.e., s. 108. Lenin bu konuyu daha önce de işlediği için burada fazla ayrıntıya girmiyor. Gene de, Kautsky'nin tanım yaparkenki **tutumuna** biraz daha yakından bakmak yararlı olabilir.

Bu tanımda, **yapısal** denebilecek hemen hiçbir şey yok. Sanayi kapitalizmi var; bu, «çok» geliyor; o zaman tarım bölgelerini ilhak etme gereğini duyuyor ve böylece emperyalizm oluyor. Demek ki, emperyalizme, sanayi kapitalizminin **nicelik artışı** yol açıyor; tek başına, çizgisel olarak gelişen bir olay bu. Lenin'de ise, yukarıdaki beş maddede, en kısa özetlenmiş biçimde gördüğümüz tanım bile, karmaşık bir tarihi kapsar. Üretim, sermayenin yoğunlaşması süreci, bundan ayrı olarak, malî sermayenin oluşması ve güçlenmesi süreci, her türden sermayelerin tekelleşme süreçleri (ki son derece yoğun bir tarihi vardır) ve sonuç olarak iki türden sermayenin birleşmesiyle kurulmuş tekellerle girilen emperyalizm çağı. Bundan sonrası da, Lenin'de, az önce Kautsky'nin tanımında gördüğümüz gibi basit değil. Kautsky, sanayi sermayesini belli bir «çok»luk derecesine vardırıncaya kadar toprak ilhakına başlıyordu. Oysa Lenin araya başka yapısal etmenler sokuyor: sermaye ihracının, meta ihracına karşı öncelik kazanması gibi, önemli, yapısal, belirleyici değişiklikler.

Bir şeyi tanımlamanın bu iki anlayışı arasındaki fark birçok şeyi açıklıyor. Kautsky, tanımını başka türlü yapamazdı. Lenin'in gördüğü, tanımının öğeleri haline getirdiği şeyleri görmezdi. Görse bile başka türlü değerlendirmesi gerekirdi. Bu fark, çıkış noktalarının farklılığından ileri geliyor. Lenin, insanların hangi koşullarda nasıl davranarak dünyayı değiştireceklerini arıyor ve anlıyor. Kautsky ise, kendi seçtiği bir köşebaşında, dünyanın oraya gelmesini bekliyor ve geleceğine inanmak için hesaplar yapıyor.

Kautsky'nin bu tanımını ele alan Lenin, yukarıda gördüğümüz gibi, tanımın başlangıcındaki cümleyle çok fazla ilgilenmez, eleştirisinin ağırlığını, emperyalizmin işgalciliğiyle ilgili sözler üzerinde toplar. Bu sorun bizi oldukça ince bir noktanın tartışılmasına getiriyor.

Kautsky'ye göre, bu ilhaklar önemsiz bir konudur; burjuvazi, bu siyasetten vazgeçebilir. Lenin de onun bu tezini hiç çarpıtmadan, şöylece özetler:

«Asıl olan şu ki, Kautsky, emperyalizmin politikasını ekonomisinden ayırmakta; ilhakların malî sermayeye 'tercih edilmiş' bir politika olduğunu ileri sürmekte; ve bu politikanın karşısına, güya mümkün olan ve gene malî sermaye temeline dayanan başka bir burjuva politikası çıkarmaktadır. Bundan da ekonomi içinde, tekellerin tekelci olmayabilen, kaba kuvvete başvurmayabilen, fetih politikası götürmeyebilen bir politika tarzıyla bağdaşabile-

ceği sonucuna gitmektedir.» (Lenin, a.g.e., s. 110).

Şimdi, bugün de Kautsky'ci bir politik çizginin varolması mümkün olsa da, bu çizginin bir temsilcisi ortaya çıksa, «tarihin daha sonraki gelişmesi, Kautsky'yi haklı çıkardı.» diyebilir miydi? Dünyanın bugünkü görünümü, Birinci Dünya Savaşı öncesinde olduğundan çok farklı gerçekten. O zaman dünya hızla, emperyalist devletler arasında paylaşılıyordu ve bu, fiilli, askerî bir paylaşımdaydı. Lenin de, sözkonusu kitabında, sürekli olarak bu eğilimi vurgulamıştı. Bu vurgulamalardan birkaç örnek verelim:

«İlk defa olarak, dünya paylaşılmış bulunmaktadı, öyle ki topraklar ileride ancak yeniden paylaşma konusu olabilir; yani efendisi bulunmayan toprağa bir 'efendi'nin sahip olması yerine, toprak bir sahipten diğerine geçebilir.» (Lenin, a.g.e., s. 91).

Lenin bu paylaşmada ana eğilimin, kesin ve tam bağımlılık olduğunu savunuyor. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu, İran ve Çin gibi «yarı bağımlı» ülkeleri ayırıyor, bunların da tam bağımlı hale getirilmesine çalışıldığını söylüyor. Bu anlamda bir sömürgeleşmeyi, neredeyse mutlak görüyor ve yapısal olarak, tekelleşmenin mantığına bağlıyor:

«Çünkü, bir yandan, malî sermaye, birkaç tekelci büyük banka sermayesinin tekelci sanayi guruplarının sermayesiyle kaynaşmasının bir sonucudur; öte yandan, dünyanın paylaşılması olayı da, herhangi bir kapitalist devletçe el konmamış bölgelere kolayca yayılan sömürge politikasından, tamamıyla paylaşılmış yer yüzü topraklarının tekellerin mülkiyetine geçmesi için uygulanan sömürge politikasına geçişi ifade etmektedir.» (Lenin, a.g.e., s. 105).

İşte çağdaş bir Kautsky'ci, «Lenin'in bütün bu anlattıkları geçiciydi. Daha sonra, o zamanın bu burjuva siyaseti yerine, 'başka bir burjuva siyaseti' konabildi; bunu koyanlar da, aynı malî sermaye temeli üzerinde 'yükselmekteydi.» diye cevap verebilir. Ama böyle bir cevap başlı başına büyük bir çarpıtma olur. Çünkü o zamandan bu zamana, Lenin'in teorisinin doğruluğunu kanıtlayan iki **dünya savaşı** olmuştur. Ancak bundan sonra, eski sömürgeler «siyasi bağımsızlık» kazanmış, dünya haritaları, filan renk İngiliz sömürgelerini, filan renk Fransız sömürgelerini göstererek çizilir olmaktan çıkmıştır. Oysa Lenin, her ne kadar emperyalizmin uzun vadede geçerli olacak tanımını yapıyorduydu da, bir iki yıl içinde olacaklar, bir devrimci için, elli yıl sonra olacaklardan elbette daha önemlidir. Tartışmanın asıl odak noktası, **kısa dönemde ne olacağı**, buna karşı **doğru devrimci pratiğin nasıl kurulacağıydı**.

Kaldı ki, Lenin toprak ilhakını **neredeyse** mutlak, yapısal bir ilke olarak koyar, ama bir Marksist olarak, bu konuda da önemli bir **teo-**

rik açıklık bırakmaktan geri durmaz. Kautsky'nin ilhak sorununa getirdiği açıklamayı eleştirirken şöyle der:

«İkincisi, emperyalizm için başta gelen şey, egemenlik için çalışan büyük güçler arasındaki rekabettir; yani doğrudan doğruya kendisi için değil, ama rakipleri zayıflatmak, onların egemenliklerini sarsmak için de toprak ilhak edilmektedir. (Belçika, İngiltere'ye karşı bir destek noktası olarak Almanya'yı ilgilendirmektedir; İngiltere'nin Bağdat'a ihtiyaç duyması, buranın Almanya'ya karşı bir destek noktası olarak kullanılmasındaki elverişlilik v.b.). (Lenin, a.g.e., s. 108).

Yani, Lenin, bunca sık sözünü ettiği toprak ilhakı ve işgalinin, pekâlâ geçici bir şey olabileceği ilkesini de yerli yerine koymayı unutmamıştır. Bu ilhakçı politika, günün somut konjonktürünün yarattığı bir ihtiyaç, bir zorunluktur. O gün vurgulanması gereken de budur. Kautsky ise, emperyalizmin toprak ilhakı dışında bir siyaset uygulayabileceğini söylerken, bunun, o gün için de geçerli olabileceğini savunuyordu. Oysa o günün somut konjonktüründe böyle bir şey hiç mümkün olamazdı. Kautsky'nin sapıncılığı da buradan ortaya çıkıyordu.

Yıllar sonra Sweezy, emperyalizmin ilhakçı döneminin mantığını oldukça iyi açıklamıştır:

«İngiliz kapitalistleri ilhak yoluyla çok fazla bir şey kazanamayabilirler... Ama başkalarının ilhakları onlara çok şey kaybettirebilir... Sonuç, net bir kayıp olarak ortaya çıkabilir... (fakat) önemli olan bundan önceki duruma kıyasla kayıp ya da kazançların ne olduğundan çok, bir rakip işe karışacak olsaydı, doğacak duruma kıyasla ne kadar kayıp ya da kazancın sözkonusu olduğudur.» (The Theory of Capitalist Development).

Bilindiği gibi kapitalist sömürü, **ekonomi-dışı zor'a** başvurmadan gerçekleşir. Artık değer, doğrudan doğruya ekonomik süreç içinde alınır. Belki Kautsky de bu «yapısal» analize bakarak, emperyalizmde ilhakçı bir siyasete gerek olmadığını söylüyordu. Ama kapitalizmin kâğıt üstünde «yapısal» analizi başka, somut hayatta içinde yer aldığı somut konjonktür başkadır. O günün teknolojik koşullarında, politik biçimlenişinde, az gelişmiş ülkelerin bu olgunluk düzeyinde sömürülmesi imkânsızdı. Emperyalistler arası rekabet her şeyi belirliyordu. Bu durumda ilhak zorunluymdu. Çünkü ancak bu şekilde bir pazar ve aynı zamanda bir ham madde kaynağı belli bir emperyalist ülke hesabına kapatılabiliyordu. Kautsky de, bu somut güncel gereği hesaba katmadan, kapitalizmin gelişmesini kâğıt üstünde hesaplayarak, emperyalizmin barışçı biçimde gelişeceğini önerebiliyordu.

Sweezy, ilhakın mantığını iyi açıklıyor. Ama daha önce Lenin'den verdiğimiz kısa alıntıda bu zaten açıklanmıştı. Lenin, bu tesbitiyle, değişen

koşullarda emperyalist siyasetin değişebileceğini göstermişti. Demek ki, Lenin'in 1916'da işaret ettiği bir olgu, ta 1942'de (Sweezy'nin kitabının yayımlandığı yıl) bir kere daha formüle edilmiş oldu.

Ayrıca, emperyalist sömürünün bugün bu olgunluk düzeyine varmış olması, yani, «normal» sayılan koşullar altında bu sömürünün ilhak gibi temelde «ekonomi-dışı zor»u gerektirir bir yönleme gerek kalmadan sürdürülmesi, koşullar «anormal» olunca emperyalizmin bilinen zor yönlemlerine başvurmayacağı anlamına da gelmiyor. Bunun yığınla örneği ortada ve hepsi gene Lenin'i doğruluyor. Dolayısıyla bu konu üstünde durmaya bile gerek yok, değinip geçmek yeter.

KAUTSKY NEREYE VARMAK İSTİYORDU?

Buraya kadar, Kautsky'nin, geçen zamanda ortaya çıkan gelişmeler sonucunda, **en haklı görülebileceği** tartışma noktasında, Lenin'in mutlak haklılığını kanıtlamaya çalıştık. Aslında Kautsky, emperyalist siyaseti bu şekilde tanımlamakla nereye varmak istiyordu? Bunlar açıklandığında, Kautsky teorisinin bütün temelleriyle saçma olduğu iyice ortaya çıkacaktır.

Bilindiği gibi Kautsky'nin tezi, bir «Ultra-emperyalizm» olgusunun varlığı idi. Bu tezi Lenin'in özetinden izleyelim:

«Salt ekonomik açıdan, diye yazıyor Kautsky, kapitalizmin, kartellerce izlenen politikanın dış politika alanına taşacağı yeni bir evre, bir ultra-emperyalizm evresi olanaksız değildir. Yani bir süper-emperyalizm evresi bütün dünya emperyalistlerinin kendi aralarındaki mücadeleyi bırakıp birleştikleri, kapitalist düzen içindeki savaşların bittiği bir evre, uluslararası ölçüde birleşmiş malî sermayeyle 'yeryüzünün hep birlikte, ortaklaşa sömürüleceği' bir evre.» (Lenin, a.g.e., s. 111).

Kautsky'nin bu teorisine Lenin'in verdiği cevabı, tarihin hangisini doğruladığını birkaç sözle anlatmak mümkün. Ancak, bugünlerde bile benzer görüşler zaman zaman ortaya çıktığına göre, konuyu, özellikle de yönlemsel temellerini biraz açmakta yarar var.

Yukarıda, Kautsky'nin emperyalizm tanımına bakarken, bütün olayı «çok gelişen sanayi kapitalizminin ürünü» gibi kavradığını görmüş, bu anlayışın **çizgisel, evrimci** karakterine değinmiştik. Kautsky'nin anlayışına göre kapitalizmin evrelerini ciddi bir şekilde **dönemleştirmek** mümkün görünmüyor. Çünkü her yeni dönem, öğelerin bütünüyle yeni bir bileşimi (bu arada, bazı eski öğelerin bütünüyle yok olup bazı bütünüyle yeni öğelerin ortaya çıkması) demektir. Kautsky'de sadece niceliksel bir değişim, bir şeyin gelişmesi diye özetlediği, çizgisel bir **ilerleme** söz konusu. Oysa Lenin bu sorunu da çok farklı koyuyor: «Emperyalizmin mümkün olan en kısa tanımını yapmak gerekseydi, şöyle derdik: Em-

peryalizm, kapitalizmin tekeli aşamasıdır.» (Lenin, a.g.e., s. 105). Burada, **süreklilik** ön planda, çünkü Lenin emperyalizmi kapitalizmin bütünsel yapısı içindeki yerine koyuyor; ama şunu da söylüyor:

«Aynı zamanda şunu da görüyoruz: tekel-ler, kendisinden çıkmış oldukları serbest rekabeti yok etmiyor; onun üstünde ve yanında varoluyor; böylece de iyice keskin, şiddetli sürtüşmelere, çatışmalara yol açıyor. **Tekel, Kapitalizmin daha yüksek bir düzene geçiş evresidir.**» (Lenin, a.g.e., s. 105, abç).

Lenin, serbest rekabetçi kapitalizmde hangi süreçlerin üstüste yığılarak tekelleşme aşamasına geçtiğini bu kitapta genişlemesine anlatır. Onun bu açıklamaları, Marx'ın, feodal toplumdaki kapitalizmin doğuşunu açıklamasına benzer. Çünkü açıklama ilkesi, çizgisel olmayan, farklı gelişme süreçlerini ve sonuçlarını bir arada ele alan **yapısal bir nedensellik**dir. Kautsky'de ise, bütün dünya tarihi, arızasız, engebesiz bir yoldan yürürerek, evrimsel bir şekilde önceden çizilmiş olan hedefe **ilerlemektedir**. Burada nedensellik değil, **teleoloji** vardır. Kautsky'nin, yukarıda gördüğümüz «Ultra-emperyalizm» tezinin temelinde, bu teleolojik anlayış yatar. Bunu şöyle eleştiriyor Lenin:

«Salt ekonomik açı sözünden 'salt' bir soyutlama anlaşılıyorsa, söylenebilecek her şey şu görüşe getiriliyor demektir: gelişme, tekellere doğru, bunun sonucu olarak, evrensel bir tekele, tek bir dünya tekeline doğru gidiyor. Bunun itiraz götürür bir yanı yok, ama saçma olduğu kadar, 'evrimin' besin maddelerinin laboratuarda üretilmesine doğru 'gittiği' sözü gibi anlamdan da yoksundur. Bu anlamda, bir 'ultra-tarım teorisi' ne kadar saçma olacağına, ultra-emperyalizm 'teorisi' de o kadar saçmadır.» (Lenin, a.g.e., s. 111 - 112).

Kautsky, dünyayı istediği hedefe getirmek, yani gelişmeyi kendi beklediği köşebaşına vardırma için, mantığı zorluyor. Yaşadığı çağdaki tekelleşmenin, bütün dünya mülkiyetinin tek bir tekellede toplanacağı bir aşamaya geçeceğini düşünüyor. Niçin? Çünkü o zaman kendisinin ve başka Sosyalistlerin yorucu, üzücü işler yapmasına bir gerek kalmayacaktır. Üretim son kerteye kadar toplumsallaşacak, mülkiyetin bireyselliğiyle çelişkisi aşırı ölçüde artacak, ama gerçekte mülkiyetin bir anlamı da kalmayacaktır. Bu durumda, mülkiyet de İskender'in Gordiyom düğümü gibi bir darbeye toplumsallaştırılır ve böylece dünya Sosyalist olur. **Ekonomist** Kautsky, dünyayı Sosyalistleştirme işini de —tembel bir bürokrat gibi— kapitalistlere havale ediyor böylece. Üstelik bu, «sırf ekonomik açıdan» bakılarak söyleniyor. Başka düzeylerin belirleyiciliğini düşünmek, hesaba katmak, Kautsky'nin işine gelmiyor çünkü.

Birikim 20/32

Lenin, az önceki eleştirisini şöyle sürdürüyor:

«Kautsky'nin ultra-emperyalizm hakkındaki hiç bir anlam taşımayan sözleri de, öbür sözleri gibi, emperyalizm savunucularının değirmenlerine su taşıyan çok yanlış bir fikri, malî sermaye egemenliğinin, dünya ekonomisindeki eşitsizlikleri ve çelişkileri azaltacağı fikrini desteklemektedir. Oysa, gerçekte, malî sermaye bu eşitsizlikleri ve çelişkileri artırır.» (Lenin, a.g.e., s. 112).

Kautsky'nin Hegelci diyalektik anlayışı, merkeze koyduğu tek çelişkinin hesabını veremeyeceği bir takım başıbozuk çelişkilere tahammül edemeyeceği için, bütün bunların perdeden silindiği bir işleyiş özlemi içindedir. Dolayısıyla, Kautsky'nin kapitalizmi eşitsizlik yaratmaz, başka (kötü, ilkel) üretim tarzlarından ötürü varolan eşitsizlikleri de düzeltir.

Şimdi, buraya kadar söylediklerimizi kısaca özetliyalım. Kautsky, kapitalizmin düz bir çizgi halinde, nerdeyse mantığı önceden çizilmiş bir nihai hedefe doğru ilerlediğini düşünüyordu. Onun kafasında, bu soyut model en önemli tasarım olduğu için, somut hayatta kendini çarpıcı biçimde gösteren çelişkileri, v.b. ciddiye almıyor, önemsemiyordu. Tarihin diyalektiği çizilmişti ona göre: bireysel sermaye ile toplumsal emek arasındaki çelişki derinleşecek, sonunda kopacak ve dünya Sosyalizme geçecekti. Arada olup biten birkaç ufak tefek kural dışı olayı (örneğin dünya savaşı) Kautsky gibi, Hegel'den gerekli diyalektik dersini çıkarmış bir düşünür ciddiye almazdı.

Ama bu işin yalnızca bir yanı: Kautsky'nin sırf diyalektiği böyle anladığı için böyle düşündüğünü söylemek, bu yazının başında sözünü ettiğimiz **safiyane yanlış anlamının** bir başka örneği. Kautsky, tarihi yanlış anlamaya baştan kararlıydı. Teleolojisi, basit Hegelci çelişkisi, bu zorunlu yanlış anlamının teorik kılıfı olarak, pekkâlâ bilinçli diyebileceğimiz bir şekilde **seçilmişti**. Nitekim, Kautsky'nin dedikleri, Kautsky'nin hayat süreci içinde yalanlandı. Ama Kautsky hiçbir zaman bir olayı **yanlış anladığını** düşünmek gereğini duymadı. «Emperyalizm, çelişkileri yok edecektir,» diyordu; böyle olmadı. Bu konuda kategorik yargısını verdikten bir iki hafta sonra dünya savaşı patlak verdi. Ama o zaman da Kautsky, bir ülkenin proletaryasının, savaşta o ülke burjuvazisinin yanında saf tutması gereğini savundu. Onun için Kautsky teorisine bir yanlış anlama diyemeyiz; Kautsky, anlamak istediği şeyi, çok **doğru anlamıştı**. O zamandan beri de, tarihte, Kautsky'nin anlamak istediği şeyi anlayanlar, hep aynı yönleme sarılmışlardır. Aynı «diyalektik», her zaman, ekonomizmin ve milliyetçiliğin gerekçesi olmuştur.

Can Çekişen Kapitalizm

Lenin, Kautsky'nin «ekonomist» yaklaşımına şiddetle yükleniyor. Öte yandan, kapitalizmin can

çektiğini de söylüyor: «Emperyalizmi, bir geçiş kapitalizmi, daha doğrusu can çekişen bir kapitalizm olarak tanımlamak gerekir.» (Lenin, a.g.e., s. 149). Bunun dışında da, emperyalizmin krizinden, «çürümeye»sinden, yarattığı çelişkilerin yoğunluğundan sık sık söz ediyor. Bütün bunlar, bugün de, emperyalizme çürümüş, ölmeye yüz tutmuş bir sistem olarak bakılmasının kaynakları olabilir. Ne var ki, aradan altmış yıldan fazla bir zaman geçmiş ve emperyalizm, bütün çürümüşlüğüne karşın ayakta ve güçlü. Gerçi dünyanın toprak olarak önemli bir kesimi, nüfus olarak çok önemli bir kesimi emperyalizmin doğrudan doğruya nüfuzun dışında yaşıyor bugün. Ama varolan Sosyalist ülkeler, dünya sisteminin emperyalist bir sistem olmasını henüz önlemiyor ve emperyalist sistem, dünyanın işleyişini hâlâ büyük ölçüde belirleyebiliyor. Şu halde, bu nasıl can çekişme? Bu nasıl buhran? Ya da, emperyalizm doğdu doğalı buhran içinde olduğuna göre, buhranının kaçınıcı döneminde olduğunun hesaplanmasına gerek yok; çünkü görünüşe bakılırsa, buhran içinde olmak, emperyalizmin varoluşunun bir koşulu.

Bir başka soru akla geliyor. Emperyalizmin buhran içinde olduğu tezi, büyük ölçüde ekonomik gerekçelere dayandırılıyor. Böyle gerekçelendirilmiş bir tez de, yüzeyde farklılıklar gösterse bile, Kautsky'nin yaklaşımına temelde benzemez mi? Sorun şöylece özetlenebilir mi? Kautsky de, Lenin de, emperyalizmin artık son aşamasına varmış kapitalizm olduğunu görüyorlardı ve bu noktada anlaşıyorlardı. Yalnız Kautsky, kapitalizmin daha alması **gerek**en bir mesafe olduğunu, bu mesafe yok edildikten sonra düzenin kendiliğinden Sosyalizme dönüşeceğini söylüyor, yani, emperyalist sürece müdahale edilmemesi gerektiğini öğütüyordu. Lenin ise, emperyalizmin ekonomik buhranında, onu çökertecek darbele- rin vurulabileceğine inanıyor, daha fazla gelişmesini beklemeyen çökertmek üzere saldırma- yı öneriyordu.

Çok şematik bir şekilde koyduğumuz bu ortaklık ve bu ayrılık, Kautsky ile Rosa Luxemburg'un tartışmalarını açıklamakta geçerli olabilir. Ama Lenin'in tavrı başkaydı. Şu kısa açıklaması bu farklılığı özlü bir biçimde dile getirir: «Burjuvazinin gitgide artan bir ölçüde sermaye ihracından gelen kazançlar ve 'kupon kırpmakla' yaşadığı 'rantiye-devlet'in, tefeci-devletin yaratılması, gitgide daha belirgin bir biçimde emperyalizmin eğilimlerinden biri olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak, bu çürümeye eğiliminin, kapitalizmin hızlı gelişimini önleyeceğini sanmak yanlış olur. Önlemez. Emperyalist dönemde, bazı sanayi kolları, burjuvazinin bazı tabakaları, bazı ülkeler, bu eğilimlerden birini ya da ötekini, küçük veya büyük ölçüde gösterirler. Bütünüyle kapitalizm, eskiye göre çok daha büyük bir hızla gelişmektedir. Bu gelişme, yalnızca genel olarak

Birikim 20/33

gittide daha eşitsiz hale gelmekle kalmayıp, ayrıca da eşitsizliği özellikle sermaye en zengin ülkelerin (İngiltere) çürütmesinde kendini göstermektedir.» (Lenin, a.g.e., s. 147).

Buradaki yaklaşımın farkı oldukça açık. Lenin, çürüme ile hızlı ekonomik gelişmeyi birlikte koyuyor. Kendi haline bırakılmış kapitalizmin, eskisinden fazla gelişme de sağlayarak daha çok uzun süre yaşayacağını görüyor. Kautsky gibi, kapitalizmin henüz bir dinamiğe sahip olduğuna ve bu dinamiğin sonunda onu Sosyalizme varacağına inanmıyor. Öte yandan, Luxemburg gibi kapitalizmin artık bir vuruşta yıkılacak çürük bir düzen olduğuna da inanmıyor. Şunu söylüyor: emperyalizm aşamasında, kapitalizmin olgunlaşması (ya da «aşırı olgunlaşması») Sosyalist bir devrimin başarıma imkânını hazırlayacak dereceye varmıştır. Ama Sosyalist devrim (devrimler) yapılmazsa, kapitalizm kendi çelişkilerini yumuşatarak sürüp gider. Lenin'in bu açıklama tarzı, ekonomist bir açıklama ile taban tabana karşıt.

Bazı Marksistler, ekonominin belirleyiciliğini bazan fazla mekanik bir biçimde düşünürler. Kapitalizmin, emperyalizmin yıkılacağına inanılacaksa, bunun da ekonomik bir açıklaması olması istenir. Böyle bir açıklama elbette bir ölçüde olacaktır, çünkü maddî hayatın üretilmesinde ekonominin önemli yeri açıktır. Gelgelelim, ekonomi her zaman aynı temel ölçüde belirleyici olamayabilir. Lenin, emperyalizmin büyüme gösterdiği bir dönemde yıkılması ihtimalini düşündüğüne göre, ekonominin belirleyiciliğini oldukça değişik bir gözle görüyor olmalıydı. Aynı şeyi, Rusya'da devrim başarıldıktan sonra da söyler. Rusya'da kapitalizm geri kalmıştır, ama devrimin yapıldığı anda, kendi gelişme tarihinin en hızlı evresini yaşamaktadır. Şu halde, devrimin ön-koşulu ekonomik durgunluk, ekonomik gerileme değildir; tam tersine, ekonomik büyüme elverişli koşulları yaratmakta daha etkili olabilir.

Emperyalizmin yıkılışına öncelikle ekonomik gerekçelerle yaklaşanlar, metropol ülkelerin zenginliğine bakarak burada devrim şansı olmadığını söylüyorlar. Buna karşılık, az gelişmiş ülkelerde devrim şansı görüyorlar. Bu da tabii aynı gerekçeye dayanıyor. Emperyalizmin orada durgunluk, gerilik yaratması. Oysa Lenin'in kitabında emperyalizmin az gelişmiş ülkeleri durgunluğa mahkûm ettiği yolunda bir söze raslamıyoruz. Örneğin Hittler'in şu gözlemlerine olduğu gibi katılıyor:

«Eski toplumsal ilişkiler temelden değişikliğe uğrar; tarihin kenarında kalmış ulusların binlerce yıldan beri süregelen tarımsal yalnızlıkları bozulur; onlar da kapitalist girdaba sürüklenirler. Bizzat kapitalizm, yavaş yavaş, boyun eğmiş toplumlara kurtuluşun yollarını ve araçlarını hazırlar.» (Lenin, a.g.e., s. 143).

Geçen sayımızda Bill Warren, emperyalizmin geri kalmış ülkelerde mutlak durgunluk yaratmadığını, gelişmeye yol açtığını, kapitalist büyüme sağladığını uzun uzun anlatıyor, ayrıca, çok yeni ve çarpıcı bir tez ileri sürmenin bilinciyle anlatıyordu. Bir anlamda, tezini yeni sayması anlaşılır bir şeydir, çünkü uzun zamandan beri, dünya solu, emperyalizmi ve kapitalizmi geldiği yeri kahreden, her türlü verimliliği kurutan, napalm bombası gibi bir şey olarak görme eğilimindeydi. «Gelişmemize emperyalizm engel oluyor» yargısı, belki ajitasyon amacıyla türetilmişti ama, zamanla bir teorik doğru haline de getirilmişti. Oysa Lenin şöyle diyor:

«İhraç edilmiş sermaye, ihraç edildiği ülkelerde, kapitalizmin gelişmesini etkiler, hızlandırır. Böylece, sermaye ihracı, ihracatçı ülkelerdeki gelişmeyi bir parça durdurma eğilimi taşısa da, bunun, bütün dünyadaki kapitalizmi derinlemesine ve genişlemesine geliştirmek pahasına olduğunu unutmamalı.» (Lenin, a.g.e., s. 75-76).

Lenin'in bu satırları yazdığı dönemde, emperyalizmin sömürgeleri geriliğe mahkûm ettiğini düşünmek çok daha kolaydı. Çünkü o dönemde, az gelişmiş ülkelerde kapitalist gelişme denilen şey bir hayli önemsizdi. Ama Lenin bunu daha 1916'da görmüştür. «Kapitalizm, sömürgelerde ve denişaşırı ülkelerde en büyük bir hızla gelişmektedir. (Lenin, a.g.e., s. 1115).

Ne var ki, Lenin, bazı başka teorisyenlerin tersine, kapitalist gelişmeyi, bir az gelişmiş ülkenin başına gelebilecek en büyük nimet gibi görmez. Dolayısıyla Bill Warren gibilerin kafasını işgal eden, «emperyalizm iyir mi, kötü mü?» gibi sorularla bir ilgisi yoktur. Böyle bir soruya cevap vermek aklına bile gelmemiştir. Onu ilgilendiren konu, emperyalizmin bir «dünya sistemi» haline gelmesidir.

Şüphesiz ki, bu dünya sisteminin o günkü işleyişi, bugünkünden farklıdır. Dolayısıyla, Lenin'in vurgulamaları ile, bugünkü durum arasında belirli farklar da olacaktır. Ama sistem, temelde aynı sistemdir. Şimdi bu konu üstünde biraz duralım.

BİR DÜNYA SİSTEMİ OLARAK EMPERYALİZM

Yukarıda verdiğimiz alıntılardan çoğu, bu konunun işlenmesine de aydınlık getirecektir. Bunlardan bazılarına da yeniden dönerek, emperyalizmin bir dünya sistemi haline nasıl geldiğini ve nasıl bir dünya sistemi olduğunu. Lenin'le birlikte izleyelim.

Birikim'in birinci sayısında, Laclau'nun kaleminden, Gunder Frank'ın eleştirilmesini görmüştük. Frank, emperyalizmi kapitalist pazarla açıklıyor, merkantilizm yayılmadan beri az gelişmiş ülkelerde kapitalizm olduğunu ileri sürmüştü; Laclau da, buna, üretim tarzı mübadeleye göre değil, üretime göre belirlenir diyerek karşı çıkmıştı.

Lenin de, kapitalist bir dünya pazarı yaratılmasının eskiliğini vurguluyor: «Ama kapitalist düzende iç pazar zorunlu olarak dış pazara bağlıdır. Kapitalizm uzun bir süreden beri dünya pazarını yaratmıştır.» (Lenin, a.g.e., s. 79). Ama Lenin de, dünyada kapitalizmin yayılmasını bu pazarla açıklamıyor. Dünyanın, kapitalistlerin bir pazarı haline getirilmesi, dünyanın kapitalist olmasına yetmez; bu ikincisi için, her düzeyde kapitalist ilişkilerin dünya yüzünde yerleşmesi gerekir. İşte emperyalizm, bu nitelikte bir kapitalizmi dünya çapında kurmuştur:

«Sermaye ihracı arttıkça ve büyük tekel gruplarının yabancı ülkeler ve sömürgelerle ilişkileri ve 'nüfuz bölgeleri' her bakımdan genişledikçe, 'pek doğal olarak', işler, bu gruplar arasında genel bir anlaşmaya ve uluslararası kartellerin kurulmasına doğru yöneliyordu.

Sermaye ve üretimde görülen evrensel yoğunlaşmanın bu yeni derecesi, daha önceki dönemlerde görülenlerden çok yüksektir.» (Lenin, a.g.e., s. 79-80).

Emperyalizmin, geri kalmış ülkelere kapitalizmi yerleştirmesinin çeşitli yolları vardır. Bunlardan biri, demiryolları, limanlar, yollar yapılması, böylece, ülkenin kapitalist dolaşıma elverişli hale getirilmesi, yani burjuva ekonomisi anlamında «altyapı»nın kurulmasıdır. Bu tabii sürecin ilk aşamalarından. Kapitalist mübadeleyi de, Lenin, kapitalizmin yerleşmesini belirleyen bir etmen olmamakla birlikte, önemli hazırlayıcı bir etmen olarak sayıyor; bunun dışında, bir de sermaye ihracını getiriyor. Bu, yazının başında da söylediğimiz gibi önemli bir öge. Çünkü belirleyici bir özelliği var. Geldiği yere, kapitalizmin işleyişinin gününe göre en ileri biçimini de getiriyor. Az gelişmiş ülkede kapitalizmin kuruluşuna en fazla katkıda bulunan biçimin bu olduğunu söyleyebiliriz.

Ama Lenin'in dikkatle gösterdiği gibi, emperyalist sistemin dünyada kurulması, haritayı akla karaya boyayacak şekilde, gelişmiş ülkelerle az gelişmiş ülkeler diye ayırabileceğimiz, kendi kümelerinde aşağı yukarı birbirine eşit iki kampta toplamaz. Örneğin, Portekiz'i şöyle anlatıyor Lenin:

«Portekiz, siyasî bağımsızlığının yanında, malî ve diplomatik bağımlılığın biraz farklı bir örneğini vermektedir. Bağımsız ve egemen bir devlettir Portekiz, ama aslında, iki yüz yıldır, İspanya Veraset Savaşından (1701 - 1714) bu yana İngiliz himayesi altındadır. İngiltere, hasımları olan Fransa ve İspanya'ya karşı mücadelesinde, kendi durumunu kuvvetlendirmek için Portekiz'i ve sahip olduğu sömürgeleri savunmuştur. Buna karşılık, ticarî avantajlar, Portekiz'e ve Portekiz sömürgelerine meta ve özellikle sermaye ihracı konusunda ayrıcalıklar, Portekiz limanlarından ve adalarından, telgraf şebekesinden

yararlanma hakları v.b. elde etmiştir. Böyleli ilişkiler büyük devletlerle küçük devletler arasında her zaman raslanmıştır. Ama kapitalist emperyalizm döneminde bunların genel bir sistem haline geldiği, 'dünyanın paylaşılmasını' örgütleyen ilişkiler bütününün tamamlayıcı bir parçası olduğu görülüyor. Dünya malî sermaye işlemleri zincirinin halkalarını meydana getiriyor.» (Lenin, a.g.e., s. 101-102).

Son cümleye kadar, İngiltere ile Portekiz arasındaki ilişkinin, emperyalist sistemin kurulmasından önceki biçimlenişini görüyoruz. Son cümlede ise Lenin, bu eski ilişkiye yeni kurulan tekelci kapitalizmin verdiği yeni karakteri açıklıyor. Eski dönemde, ortada olan şey, biri güçlü, öbürü güçsüz iki ülke arasındaki ekonomik-politik ilişki iken, bu anlamda bir yarı bağımlılığı içerirken, emperyalizmin kuruluşundan sonra, bu ilişki, bütünsel bir sistemin halkalarını oluşturan bir ilişkiye dönüşüyor. Lenin, bu paragraftan bir sayfa önce de, Latin Amerika'da Arjantin'in hangi somut tarihi, iktisadî koşullar sonucunda Portekiz'den farklı, ama gene de bir «ara» ülke işlevini gören bir halka haline geldiğini anlatır. Burada bu konuya eğilemeyeceğiz, ama bugün «alt-emperyalizm» adı altında incelenen konunun ipuçlarını da, Lenin'in 1916'da yazdığı, polemik amaçlarını karşılamak üzere aceleyle yazdığı kitapta görüyoruz.

Kurulan bu dünya sistemi, Lenin'in tekrar vurguladığı gibi, dünyadaki eşitsizlikleri giderecek özelliklere sahip bir sistem **değildir**. Bunları gidermek bir yana, kendisi «eşitsiz gelişme» yaratan bir sistemdir. Lenin, Kautsky'nin «barış getirici emperyalizm» anlayışına karşı, emperyalizmin uzun vadede her zaman savaş getirdiği ilkesini de, bu eşit olmayan gelişme kavramıyla açıklar:

«...çünkü kapitalist düzende farklı girişimlerin, tröstlerin, sanayilerin, ülkelerin, eşit şekilde gelişecekleri düşünülemez. Almanya, yarım yüzyıl kadar önce kapitalist gücü o zamanki İngiltere'nin gücüyle kıyaslandığında, zavallı önemsiz bir ülkeydi; Rusya'yla kıyaslandığı zaman Japonya da aynı durumdaydı. On ya da yirmi yıllık bir süre içinde, emperyalist güçlerin nispi kuvvetlerinin **değişmeden** kalacağını söyleyebilir miyiz? Kesinlikle söyleyemeyiz.» (Lenin, a.g.e., s. 141).

Şu halde emperyalist sistem, hiçbir zaman sabit kalmayacaktır. Güç dengeleri her zaman, eşitsiz gelişmeye göre değişecektir. Emperyalizm her zaman kendi içinde önemi değişen çelişkiler barındıracaktır. Emperyalizm, sistemin bir ucunu mutlak biçimde ilerletir, geliştirirken, öbür ucunu mutlak durgunluğa mahkûm etmeyecek, o ucu da geliştirecektir. Ama emperyalizm her zaman **hiyerarşik** bir sistemdir. Bu hiyerarşik yapısı, etkilerini, hayatın **her düzeyinde** duyurur. Dolayısıyla, sistem içinde eşitsiz gelişme sonu-

cu olarak çeşitli ters gelişmeler olsa, bir zamanın güçlüleri güçsüz, bir zamanın güçsüzleri güçlü hale de gelse, sistemin hiyerarşik işleyişinde bir değişiklik olmayacak, her bireysel ülke, sistemin kendisine izin verdiği ölçüler içinde gelişecektir. Bu sistem içinde, ulusallık dediğimiz olayın belirli bir mantığı vardır. Ama ulusallık, sermayenin uluslararasılaşma eğilimi karşısında ikincil plandadır. Örneğin, İtalya'nın güneyi, ekonomik rasyonellik açısından parlak bir gelecek vaatetmiyorsa, İtalyan sermayesi de, ulusal sınırlar içindeki bu geri bölgenin kalkınması için kendini seferber edecek yerde, ulusal sınırlar dışında daha kârlı alanlara akmayı tercih edecektir. Üstelik, ekonomik verimliliğin bu kuralına karşı, İtalya'nın ulusal devleti de hemen her zaman sermayenin bu tercihi doğrulamak durumunda kalacaktır. Dolayısıyla emperyalist sistemin hiyerarşik işleyişinde, ulusal sınırlardan çok ekonomik alanlar söz konusudur. Ülkeler arası dengesizlik olduğu gibi, ülke içindeki bölgeler arasındaki dengesizlik de bu sistemde devam edecektir.

EMPERYALİZM VE ULUS BİRİMİ

Lenin kitabını yazarken, yukarıda da gördüğümüz gibi, az gelişmiş ülkelerin askeri yönlemlerle ilhak edildiği bir dünyanın sorunlarıyla karşı karşıyaydı. Bu yüzden, ulusallık sorununa, bugünkünden değişik bir vurgu koymasına doğaldı.

Lenin'in yazdığı yıllarda iki önemli etmen, emperyalizm sorununun ulusallık sorunuyla iç içe geçmişliğini belirliyordu: a) emperyalist ülkelerin kendi aralarında kıyasıya rekabet vardı ve bu, zorunlu olarak, milliyetçiliği dünya çapında bir sorun haline getiriyordu; b) az gelişmiş ülkelerin hemen hemen hepsi fiilen işgal altındaydı, dolayısıyla, emperyalizme başkaldıran politik hareketlerde, milliyetçilik ön planda geliyordu. Ayrıca, bu sırada daha Sovyet Devrimi de yapılmamış, yani, emperyalizme karşı milliyetçi tepkinin yerini alabilecek bir Sosyalist sistem alternatifi de kurulmamıştır.

Lenin bu dönemde, emperyalizmi duralatacak, yıpratıcı bir etmen olarak milliyetçi hareketlere önem verir.

Gelgelelim, daha sonradan bazılarının yaptıkları gibi, emperyalizm analizinin temel ölçütü olan **sınıfla**, ulusallık ölçütlerini birbirine karıştırmaz Lenin. Her iki olguyu ayrı ayrı koymakta, sınıf ölçütüne kesin öncelik tanımakta, belirli durumlarda olumlu sonuçlar alınabilecek bir yan etmen olarak da milliyetçi tepkilere değinmektedir.

Kapitalist üretim tarzı içinden, emperyalizm denen sistemin çıkmasını, Lenin, **tekel** olgusuna bağlamıştır. Bunu sık sık vurgular:

«...ilkın, bütün gelişmiş kapitalist ülkelerde tekelci kapitalist birleşmeler; sonra, sermaye birikimi dev ölçülere ulaşmış çok

zengin bazı ülkelerin kurduğu tekel durumu.» (Lenin, a.g.e., s. 73).

Burada da görüldüğü gibi, önce ulus sorunundan ayrı **bir birim** olarak «tekel»i koyuyor; ancak bundan sonra, ekonomilerinin büyük kısmını tekelci işleyişe göre ayarlamayı başaran en ileri kapitalist **ülkelerin** bütün olarak tekelci durumuna geçiyor. Her konuda, tekelin başka kurumlardan **ayrılığını** önce belirtip, bağlantılarını sonradan gösteriyor; Lenin'in bu tutumu, tekel, ulusallık ve devlet gibi ayrı düzeylere tekel kabul eden gerçeklikleri düz bir mantık içinde yuvarlayıp birbiriyle özdeşleyen bazı Marksistlerinkinden bir hayli farklı. Örneğin şurada:

«Bir tekel, bir kere kurulup milyarları çekip çevirmeye başladı mı, **siyasî rejimden** ve daha başka 'ayrıntı sorunları'ndan bağımsız olarak karşı konmaz bir şekilde toplumsal yaşamın **bütün** alanlarına sızacaktır.» Lenin, a.g.e., s. 67, abc).

Bu kısa cümlede, kapitalizmde tekelleşmeden sonra, devletin de yeni bir nitelik kazanacağı doğrusu sezdirilmiş (örneğin, rekabetçi, dönemin liberal devletine dönüşün artık mümkün olamayacağı açık); öte yandan, Lenin, tekelin hemen hükümetle özdeşleşmiyor da. Önermesinin biçiminden, tekelin, hükümeti **dıştan** etkilediğini anlıyoruz.

Örneğin, Rockefeller'in petrol tröstü ile Alman devleti ve Deutsche Bank'ın petrol mücadelesini anlatırken, tekelin, devletin ve milliyetçiliğin bu gibi durumdaki ilişkilerini, önem derecelerini, etkililik alanlarını ve etkililik biçimlerini çok somut bir biçimde gösterir. Deutsche Bank, güçlü Amerikan tekeliyle petrol alanında yarışmak istemektedir. Bunun için, bir **devlet tekel**i kurmak daha elverişli görünmektedir, sermayenin Almanya'daki kompozisyonunda böylesi daha uygundu.)

«Basın da Amerikan tröstünün sulta'sına karşı bu harekete 'yurtsever' alkışlarını esirgemedi ve 15 Mart 1911'de Reichstag petrole tekel konması konusunda hükümetçe bir yasa tasarısı hazırlanmasına ilişkin önergeyi hemen hemen oybirliği ile kabul etti. Hükümet, bu 'halkçı' fikre hemen yanaşverdi...» (Lenin, a.g.e., s. 84).

Görüldüğü gibi burada, Amerikan «sulta»sına karşı Alman milliyetçiliği, bir mali tekelin basını harekete geçirmesiyle ayaklandırılıyor ve aslında bir tekelin amacına hizmet ediyor. Herhangi bir ekonomik ya da politik hareket için, ideolojinin nasıl gerekli olduğu ve nasıl seferber edildiğini de görüyoruz bu örnekte. Böylece tekelin isteği, «halktan gelen» bir istek haline geliyor. Ama bundan sonra da Alman tekelleri arasındaki rekabetle karşılaşılıyor: «Fakat önce büyük Alman bankaları, ganimetin paylaşılması üzerinde, kendi aralarında ağız kavgasına tutuştular. Disconto-Gesellschaft, Deutsche Bank'ın gizli niyetlerini açıkladı...»

Bundan sonraki satırlarda ise, tekellerle-

devletin ilişkilerine ışık tutan sözler var: «sonra da hükümet Rockefeller'le mücadeleye tutuşması ihtimali karşısında korkuya kapıldı, çünkü Almanya'nın başka kaynaklardan petrol sağlabilmesi çok şüpheliydi (Romanya'nın istihsalı çok küçüktü); üçüncüsü, tam bu sıralar, Almanya'nın savaş hazırlıkları için 1 milyar mark tutarındaki 1913 kredileri oylanıp kabul edilmişti. Petrol tekelisi tasarısı ertelendi.» Burada bir tekelin devleti etkileme gücü, sermayenin bütünü'nün genel çıkarlarını kollamakla yükümlü olan devlet kurumunun, ağırlığını bazan tekel politikasının tersi bir yönde kullanma imkânı, yani aslında iktidarının kaynağı olan tekellere karşı aynı zamanda görelî bir özerkliğe sahip oluşu, yani bütün bir devlet teorisi var. Lenin'de çok zaman olduğu gibi, teorik analiz öğeleri somut durumun analiziyle iç içe geçmiş durumda.

Tekelci-emperyalist politikalarla milliyetçi gerekçeler arasındaki görünürdeki bağlantılılığı ve gerçekte sınıfsal sorunun her şey üzerindeki belirleyiciliğini bir başka örnekle de gösteriyor Lenin:

«Diyelim ki, bir Japon, Filipinler'in Amerika tarafından ilhakını suçluyor. Onun, bunu Filipinler'i kendileri ilhak edemedikleri için değil de, genellikle, ilhak denen şeyden nefret ettiği için yaptığını çoğu inanır mı acaba? Ve Japonun ilhaklara karşı 'mücadelesinin' içtenliğini ve siyasî yönden dürüstlüğü'nü ancak, Kore'nin Japonya tarafından ilhakına karşı direndiği ve Kore'nin Japonya'dan ayrılma özgürlüğünü savunduğu zaman, kabul etmek durumunda değil miyiz?» (Lenin, a.g.e., s. 144).

BAZI SONUÇLAR

Emperyalizm konusunu incelemeye devam edeceğiz. Lenin'in emperyalizm analizini bu nedenle ele aldık ve bir başlangıç noktası yaptık. Şimdi, bu incelemeden çıkan sonuçları, bundan sonra işlenecek sorunlara yönelecek şekilde bir kere daha sıralayabiliriz.

Lenin'e göre, emperyalizm, kapitalizmin en yüksek aşamasıdır. Bu, kapitalizmin zaman içinde biraz daha gelişerek varmış olduğu bir çeşit niceliksel büyüme hali değil, nitelikçe öncekinden radikal biçimde farklı bir evredir. Lenin'in dediği gibi, kapitalizmin özelliklerinin kendi karşıtlarına dönüştüğü, örneğin, bir zamanlar kapitalizmin ruhu sayılabilen rekabetin yerini tekele bıraktığı, tarihte üretimi bizzat yönlendiren ilk sınıf olan burjuvazinin çeşitli biçimlerde üretimden uzaklaşarak asalaklaştığı bir aşamadır. Gene Lenin'in dediği gibi, kapitalizmden daha yüksek bir evredir. Bu nedenle, emperyalist çağın özelliklerini, kapitalizmin daha önceki evrelerine göre daha değişik bir mantık içinde ele almak gerekir.

Emperyalizm, sermayenin tekelleşmesi süre-

cinin ortaya çıkardığı bir toplumsal sistemdir. Önceki, rekabetçi kapitalist dönemin büyük işletmesinden tamamen farklı bir yapıdır tekel. «Büyük işletme»de, Kautsky'nin tanımına uygun, niceliksel bir büyüme söz konusudur; tekel ise, niceliksel terimlerle açıklanamaz. Sanayi ve mali sermayenin özel bir bileşiminden çıkar. Yapısı gereği, uluslararasıdır.

Kapitalist üretim tarzı kendi genişletilmiş yenden üretimini, içinde bulunduğu toplumsal formasyonu içinde sürdürdüğü gibi, aynı zamanda, bu toplumun sınırları dışına da taşar. Bu açıdan bakıldığında, olay kapitalizm kadar eskidir ve yalnızca emperyalist döneme özgü değildir. Ne var ki, Lenin'in haklı olarak belirttiği gibi, emperyalist dönemde, sermaye ihracı, kapitalizmin **belirleyici** işleyiş tarzı olmuştur (meta ihracının yerini almamakla birlikte, ondan daha etkili sonuçları vardır); bu da, gene tekel dediğimiz birimin kurulmasıyla ilgili bir olaydır.

Böylece, emperyalist dönemde, bütün dünyanın kapitalist/emperyalist ilişkilere açılması, bu ilişkiler için bir alan haline gelmesi süreci tamamlanmıştır. Lenin'in, **Emperyalizm**'de değil ama **Dönek Kautsky**'de belirttiği gibi, kapitalizmin bu aşamasında dünyanın bütün mülkiyet sahibi sınıfları finans-kapital egemenliği altına girerler. Bunun anlamı, emperyalizmin bir dünya sistemi olması demektir.

Ama, bir «dünya sistemi» olmak ne demek? Dünyadaki bütün, irili ufaklı (gelişmiş, az gelişmiş) toplumların işleyişlerini belirlemek değil mi? Burada dikkat edilmesi gereken bir nokta var. Emperyalizmin bir «dünya sistemi» olması, emperyalizmin, dünyadaki bütün kapitalist ülkelerin **aritmetik toplamı** olması anlamına mı gelir? Böylesi, herhalde bir sistemi tanımlamaz. Çünkü bu durumda, sistem, ülkelerin dışında olan bir şeydir. Bu ülkeleri dıştan belirlemekte, gütmektedir. Oysa emperyalizm, yani sermaye ilişkilerinin dünya çapında yaygınlaşması, sermaye ilişkilerinin bütün dünya kapitalist ülkelerinde içselleşmesi demektir. Bu bakımdan, «emperyalizm» ile «az gelişmiş ülkeleri», iki karşıt kutup gibi koymak da doğru bir yaklaşım değildir.

Lenin'in zamanında, dünyada çeşitli emperyalist ülkeler arasında kıyasıya bir pazar rekabeti vardı. Onun için, emperyalizm, çeşitli emperyalist ülkelerin yan yana konup toplanması şeklinde anlaşılabilir. Nitekim, o gün de, bugün de, emperyalizmin bu şekilde kavranması daha yaygındır. Ama Lenin, rekabetin en yoğunlaştığı bu dönemde de, emperyalizmin emperyalist ülkeler toplamını aşan bir şey olduğuna, bir «dünya sistemi» olduğu gerçeğine parmak bastı ve bu olguyu, analizinin öncülü haline getirdi. Yalnızca burjuvaziye değil, işçi sınıfının muhtemel gelişme potansiyellerine de öncelikle bu açıdan baktı.

Bugünün koşullarında yapılacak emperyalizm analizlerinde, «dünya sistemi» kavramı özellikle önemlidir. Çünkü sistem, bugün, çok daha bütünseldir. Bunun aynı zamanda tamamen **hiyerarşik**

bir sistem olduğunu, eşitsiz gelişme yasası gereği, ögeleri arasında her zaman yer değiştirme ve kaymalara imkân verdiğini, ama bütün bu değişikliklerin, sistemin ögeleri arasında bir eşitleme, dengeleme yaratmayıp, tam tersine, hiyerarşik yapıyı vurguladığını, Lenin'in kitabını incelerken görmüştük. Bugünün dünyasında, emperyalist sistem içinde öne çıkan Amerika'nın durumu da, aynı sonuçları veriyor. (Bugünkü emperyalizmde rekabet ve çelişki sorunlarına bundan sonraki yazılarda değineceğiz).

Tekel dediğimiz birim, emperyalizm özellikleri olarak sayılan bütün bu ögeleri gerçekleştirmek için en uygun biçimdir. Tekel, klasik mülkiyet kavramını altüst etmiştir. Bir kere, hâkim olduğu korkunç sermaye hacmiyle, daha önceki kapitalist dönemlerin bireysel sermaye ölçülerinin kat kat ilerisine geçmiştir. Bu aynı zamanda, sermaye sahibi olmanın da büyük ölçüde önemini kaybetmesi demektir. Çünkü eski dönemde, kazanç, ister istemez, kazanan kişinin yapacağı tüketime göre ölçülürdü. Bugünün tekellerinin sağladığı kâr ise, sermaye sahiplerinin en çığınca tüketim yarışı içinde bile bitiremeyecekleri bir miktardadır. Öte yandan, tekelerde asıl karar sahibi olanlar da zaten bu sermaye sahipleri değildir. Bir başka önemli özellik de, asıl belirleyici mülkiyet böylece, hatta sermaye sahiplerinin bile ötesinde bir yere ulaşırken, toplumun daha alt tabakalarında yaşayan birçok insanın da bu tekelde bir çeşit sermaye sahipliği imkânına kavuşmalarıdır. Böylece, tekel devleşerek bireylerin ellerinden kaçmakta, ama geniş tabakalar hisse yoluyla sermayeye ortak edilerek düzenin işleyişi içine çekilmektedir. Bu ekonomik sözde düzenin kaçınılmaz tamamlayıcısı da, normal

insanların, hiçbir alanda hiçbir gerçek karar verme imkânlarının kalmamasıdır.

Tekel, yaptığı işler bakımından uluslararası olduğu gibi, sermayesinin oluşumu bakımından da uluslararasılaşmaktadır. Bu da, gene, emperyalist dönemin temel özelliklerini yansıtan bir durum. Birçok olaya baktığımızda, **ulus** denilen birimin bugünkü dünyada bir geçerliği kalmadığını düşünsek yeridir. Sermayenin uluslararası akışının yanısıra, yeryüzünde emeğin dolaşımı da ulusal sınırların ötesine geçmiştir. Sermayenin temelde yarattığı hiyerarşiye uygun bir biçimde, işçiler kapitalist üretimin gereklerine uyararak ülkeden ülkeye göçmekte, kafa işçileri, doktorlar, teknisyenler v.b. gene aynı akışa uymaktadır.

Bütün bunlara karşın, ulus birimi, önemini tamamen yitirmiş değil. Çünkü dünyada, sermayenin bütün bu uluslararası hareketine karşın, tekel dediğimiz birimlere karşın, **toplumsal formasyonlar** da var. Bütün bu toplumsal formasyonlar, ekonomik düzeylerinde artık evrenselleşmiş emperyalizmin ritmiyle çalışsa da, her biri, aynı zamanda politik ve ideolojik pratik düzeylerinin de eklemlendiği özgül birimler. Ve her toplumsal formasyonun, sınıf mücadelesini denetleyen, bu mücadeleyi yansıtan, **ulusal devletleri** var.

Bizim için sorun, bu ulusallık birimini, dünyanın daha önceki evrelerine tekabül eden kavramlar içinde düşünme alışkanlığından sıyrılmak. Çünkü milliyetçilik, «gerçek» milliyetçilik, «en gerici» sınıfların müttefiki emperyalizm, «millî burjuvazi» gibi nosyonlar, bugünkü dünyada herhangi bir şey açıklamıyor, hatta, birçok şeyin açıklanmasını önüyor. Bu sorunlara önümüzdeki sayılarda gireceğiz.

